

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Boeken

Een Frans zwartboek van de psychoanalyse

Bespreking van

Catherine Meyer, Mikkel Borch-Jacobsen, Jean Cottraux, Didier Pleux & Jacques Van Rillaer (red.) (2005). *Le livre noir de la psychanalyse — Vivre, penser et aller mieux sans Freud*. Parijs: Les Arènes.
ISBN 2 912485 88 6, 832 pp., € 29,80

HARRY STROEKEN

Deze nu ongeveer een jaar oude dikke pil van 830 pagina's heeft een enorme discussie losgemaakt in Frankrijk en daarbuiten.¹ De titel *Livre noir de la psychanalyse* (LNP), 'zwartboek', is publicitair uitstekend gekozen. Bovendien had de uitgever de gok genomen het manuscript zes weken voor verschijnen toe te sturen aan het Franse weekblad *Le Nouvel Observateur*. Dat pakte uitstekend uit: *Le Nouvel Obs* kwam met een speciaal nummer tegelijk met het verschijnen van het zwartboek en de polemiek was begonnen. Zodra het gaat om de 'historische, intellectuele en therapeutische geldigheid van de psychoanalyse' ontvlammen blijkbaar de passies (p. 9). Deze polemiek werd met grote heftigheid gevoerd, niet alleen in vakbladen maar ook in kranten en weekbladen. Er is zelfs al een anti-livre noir op de markt, van J. A. Miller, schoonzoon van Lacan en beheerder van diens erfenis. Intussen omvat het dossier LNP een enorme hoeveelheid materiaal, waarvan men zich het gemakkelijkst op de hoogte kan stellen via internet. Zie bijvoorbeeld de homepage van de uitgever www.arenas.fr of die van Filip Buékens: <http://drcwww.uvt.nl/~buekens/Lacan/lacan.htm>.

Het boek bevat bijdragen van meer dan veertig verschillende auteurs en de inhoud is zeer gevarieerd. Zou ik één gemeenschappelijke karakteristiek van de artikelen moeten noemen dan zou ik zeggen dat ze allemaal kritisch tot zeer kritisch staan tegenover de psychoanalyse. Het gaat ten slotte om een zwartboek, om een aanklacht tegen de psychoanalyse en haar aanhangers. Het uitgangspunt van het boek is dat Frankrijk mét Argentinië (soms wordt ook Brazilië genoemd, p. 331) het meest psychoanalytische land ter wereld is, terwijl elders in de wereld de psychoanalyse sterk op haar retour is. De samenstellers van dit boek willen de Fransen uit hun psychoanalytische isolement halen en hen op de hoogte stellen van wat er in de rest van de wereld aan de hand is. Laat ik beginnen met een ietwat droog overzicht te geven van de inhoud van dit boek, dat ingedeeld is in vijf grote delen. Deel I: *Het verborgen gezicht van de Freudse geschiedenis — Mythen en legendes van de psychoanalyse*. De filosoof Borch-Jacobsen, de socioloog Israëls, Freud-bashers zoals Esterson, Cioffi, Crews, een mij tot nu toe onbekende auteur Shamdasani en de coryfeeën Sulloway en Swales behandelen onderwerpen uit de geschiedenis van Freud en van de psychoanalyse. Ik noem Anna O., de verleidingstheorie, de (on)betrouwbaarheid van de wetenschapper Freud, de cocaïne-affaire, de verschillende door Freud gepubliceerde casus, de Wollenman, de Rattenman, kleine Hans, Dora, de studie over Schreber, over Leonardo da Vinci, en ten slotte het dagboek van Hug-Helmuth. Sommige artikelen bevatten uitstekend recent materiaal, maar de peremptoire, negatieve kretten zijn niet van de lucht.

Deel II: *De verleidende kracht van de psychoanalyse* behandelt de vraag hoe de psychoanalyse toch zo'n succes heeft kunnen

hebben. Die vraag komt op nu bijvoorbeeld in de Verenigde Staten de psychoanalyse binnen de psychiatrie eenvoudig dood is, volgens een auteur als Shorter. De psychoanalytici lijken steeds meer op astrologen die hun huid trachten te redden in de context van de komst van de astronomie (p. 157). De handigste psychoanalytici zoeken op dit moment aansluiting bij de neurowetenschappen. De lezers van de *New Yorker*, die ooit de analytici opzochten in hun mooie bureaus aan Park Avenue, spotten nu met diezelfde analytici (p. 159). Shamdasani schrijft het publieke succes van de psychoanalyse toe aan de manier waarop de analyse werd georganiseerd (geheim comité, leeranalyse, eigen opleidingsroute); dus aan de autoriteit van de institutie, van de IPA. Er is geen gebrek aan bewijzen voor de psychoanalyse: daar hebben we een overvloed van, maar dat zijn bewijzen zoals religieuze ervaringen bewijzen leveren. Volgens Borch-Jacobsen had de psychoanalyse juist succes omdat haar theorie volkomen leeg is en iedereen erin kan lezen wat hij wil en dus vindt wat hij zoekt. Van Rillaer onderstreept de kracht tot verleiding van de psychoanalyse. Alles kunnen interpreteren en begrijpen is aanvankelijk heel prettig. Velen geeft het een nieuwe zin aan hun leven: zij worden zelf analyticus. Voor de analyticus levert het geldelijk gewin op en status, terwijl het werk niet moeilijk is. Vooral leeranalyticus-zijn is een luizenbaan en op psychoanalyse geïnspireerd publiceren is gemakkelijk. De weldaden van een analyse voor de analysant zijn te danken aan niet-specifieke factoren: gehoord en erkend worden in de eerste plaats. Uit enquêtes komt naar voren dat de analysant na afloop vooral egocentrisch is geworden en zijn Ik vooropstelt.

Deel III: *De psychoanalyse geconfronteerd met haar impasses*. De psychoanalyse zou een 'wetenschap' zijn van het type: 'Kop ik win, munt jij verliest.' De psychoanalyse zou te kwader trouw zijn, de bewakers van de 'zaak' houden vast, hoe vaak hun stellingen ook weerlegd zijn. Freud zou een op-

lichter zijn en de mensen die dat nog niet geloven, zijn als de mensen die niet wilden inzien dat Stalin of Hitler niet deugden. Ze willen het niet weten, al zijn de bewijzen duidelijk voor wie kijken wil.

Volgt een uitgebreid betoog over een Frans effectmetingsonderzoek. Ongenuanceerd samengevat: die effecten bleken uitstekend bij de cognitieve gedragstherapie, matig bij de gezinstherapie en slecht bij de korte psychoanalytische therapie. Een samenvatting van het rapport is te vinden via www.inserm.fr (zoeken op: psychotherapie). In het LNP wordt ook een rapport vermeld door Peter Fonagy e.a. over de effectiviteit van langere psychoanalyses. Onder invloed van sommige lacanianen wilde de minister van gezondheid dit rapport wegmoffelen, maar met deze poging tot censuur bereikten zij het tegendeel: er ontstond rumoer.

Deel IV: *De slachtoffers van de psychoanalyse*. Eerst passeren historische slachtoffers de revue: Horace Frink, Emma Eckstein, Viktor Tausk en ten slotte de incestueuze analyse van Anna Freud door haar vader. Vervolgens komen negatieve effecten van de psychoanalyse op de opvoeding (de Franse icoon Françoise Dolto wordt bekritiseerd), de term 'schizofrenogene' moeder wordt besproken, de leugens van Bettelheim worden aan de kaak gesteld en negatieve effecten op de studie van het autisme worden uiteengezet. Vervolgens komt een rij van mensen die teleurgesteld zijn door hun analytische behandeling. Deze lijst met door analytici begane domheden zou gemakkelijk veel langer gemaakt kunnen worden, maar er zou een nog langere lijst tegenovergesteld kunnen worden van mensen voor wie hun psychoanalyse 'het beste is wat ze ooit hebben gedaan'.

Deel V: *Er is een leven ná Freud*. Het belang van de neurowetenschappen komt aan de orde, met name bij de studie van de dromen. Verder de mogelijkheden van nieuwe psychofarmaca. Frankrijk heeft het wereldrecord voor het gebruik van psychofarmaca. Vervolgens komen mooie artikelen over de professionele ontwikkeling van Albert

Ellis (Rational Emotive Behavior Therapy) en van Aaron Beck (cognitieve therapie bij depressies). Er wordt gewezen op cognitieve gedragstherapie, op seksuologische therapie en echtpaartherapie. In de laatste bijdrage van de bundel stelt Cottraux een integratief model voor en hij wijst op de volgende zeven gemeenschappelijke kenmerken van iedere effectieve psychotherapie. Het belang van vroege ervaringen wordt erkend, evenals van het autobiografische geheugen en van onbewuste processen. Overtuigingen en verkeerde interpretaties van de werkelijkheid worden gecorrigeerd en de patiënt moet geleidelijk worden geconfronteerd met zijn emoties. De goede werkrelatie is van belang. Psycho-educatieve aspecten zullen niet ontbreken evenmin als geleidelijke *exposure* en het wagen van nieuwe gedragingen. Naar mijn mening voldoet Freuds behandeling van de Rattenman aan dit model.

Besluitend: ik zou graag een duidelijk overzicht hebben aangetroffen van de psychoanalyse in Frankrijk — de richtingen, de scholen, de verenigingen, de verschillende opleidingen en de aantallen leden. Nu vind ik slechts vage en soms tegenstrijdige aanduidingen. Op p. 242 wordt het aantal psychoanalytici in Frankrijk geschat op <tussen de 8000 en 14000>, terwijl ik op p. 250 lees dat het in Frankrijk in het jaar 2000 zou gaan om meer dan 3000 lacaniaanse psychoanalytici en ongeveer 700 <klassieke>. Een behoorlijk overzicht zou verhelderend geweest zijn.

In sommige, overigens uitstekende, exposés lijkt het alsof er ná Freud in de psychoanalyse niets veranderd is. Het accent in het LNP-boek ligt bovendien sterk op Freud als behandelaar, veel minder op zijn culturele opvattingen, de <toegepaste> psychoanalyse.

Hier en daar worden dingen met nadruk beweerd die voor mij nogal vanzelfsprekend zijn, met name dat er in het land van de psychotherapie veel meer is dan de psychoanalyse, dat veel moeilijkheden beter op een andere manier behandeld kunnen worden.

Nu zou ik kunnen gaan proberen aan te geven wat er allemaal niet klopt in dit boek. Dan zou ik bijvoorbeeld in moeten gaan op allerlei vragen over de geschiedenis van Freud en de psychoanalyse, op de evaluatie van latere ontwikkelingen, op de kwestie van de effectmeting van psychoanalytische behandelingen² en nog veel meer. Daarbij zou ik minstens ook moeten aangeven wat er allemaal wél klopt. Ik zal het niet doen, want het zo'n mer à boire, daar is geen beginnen aan. Ik zal me beperken tot één centraal punt.

Door het hele boek heen wordt regelmatig gewezen op Popper en het criterium van falsifieerbaarheid voor wetenschap. Volgens sommige bijdragen aan dit LNP zou de psychoanalyse niet verifieerbaar zijn oftewel iedere interpretatie zou even goed zijn. Mijns inziens is dit niet juist. De lezer weet waarschijnlijk dat Popper tot zijn inzicht kwam als stagiair in een kliniek van Adler. Welke casus hij ook aan Adler voorlegde, altijd kwam de verklaring op hetzelfde neer: minderwaardigheidsgevoel en mannelijk protest. Welnu, bedacht de jonge Popper, wat alles verklaart, verklaart niets, want het kan niet worden weerlegd, het is altijd waar. Precies ditzelfde verwijt maakte Freud aan Adler, namelijk dat die steeds hetzelfde konijn uit de hoed toverde, zoals de dokter die tot hun grote tevredenheid al zijn patiënten <behekst> noemde. <Of namelijk iemand nu een homoseksueel is [toen blijkaar een ernstige aandoening, HS] of een necrofiel, een angstige hystericus, eenzelve dwangneuroticus of tierende waanzinnige, telkens zal de *individual*-psycholoog uit Adlers school als drijfveer van zijn toestand noemen dat hij zich wil doen gelden, zijn minderwaardigheid wil overcompenseren, boven wil blijven, van de vrouwelijke op de mannelijke lijn wil komen>, aldus Freud (1933, p. 152).

Afsluitend zou ik zeggen: een gesprek tussen psychoanalytici en hun critici zal alleen op gang komen in een sfeer van respect en vertrouwen. Zouden dit boek en de mediahype eromheen daartoe bijdragen?

Literatuur

FREUD, S. (1933). Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse (XXXIV). *Gesammelte Werke xv* (p. 1-197). Frankfurt am Main: S. Fischer.

Noten

- 1 In het Belgische tijdschrift *Klinische Psychologie* vindt u een uitgebreid *compte rendu* van dit boek van mijn hand: 'Een Frans Zwartboek van de psychoanalyse', jrg. 36, juni 2006, 83-91.
- 2 Zie voor deze kwestie: F. Schalkwijk (2006), *Dit is psychoanalyse*. Amsterdam: Boom, deel v, en met name p. 296-302.

Een kijk vanuit de praktijk

Bespreking van

Frans Schalkwijk (2006). *Dit is Psychoanalyse — Een inleiding tot de geschiedenis, theorie en praktijk van de psychoanalyse*. Amsterdam: Boom. ISBN 90 8506 242 x, 359 pp., €28,50

GUY VERBRUGGEN

Schalkwijk schrijft een breedhoekboek over en voor ons vakgebied. Het is geschreven voor lezers die de analytische klok hebben horen luiden en willen weten waar de klepel hangt.

Het eerste deel, *Opmaat*, is bedoeld om thuis te raken in de analytische wereld. Het gaat — meteen vertrekkend vanuit een klinisch voorbeeld — over de afkeer en fascinatie die het woord 'psychoanalyse' opwekt, over de lusten en lasten van het verleden, over conflicten en compromissen. Ook worden belangrijke begrippen, onder andere oedipuscomplex, penisnijd, bindingsangst, narcisme, schuld en schaamte toegelicht vanuit praktijkgerichte, levens-echte scenario's.

Deel 2 gaat over de geschiedenis van de

psychoanalyse. Schalkwijk schetst een beeld van Freud zonder idealisering of hagiografie, met oog voor detail en voor het gewoon menselijke, maar tegelijkertijd met een brede situering. De droomduiding, de eerste gevalsbeschrijvingen en de psychoanalytische techniek worden beschouwd in hun historische context. Het gaat over het heilig vuur van de eerste Weense jaren in de woensdagavondkring ten huize Freud en het stilaan groeien van een internationale beweging met de nodige ruzies en intriges. Belangrijke dissidenten zoals Adler, Jung, Fromm en Lacan komen aan bod en worden goed getypeerd en geplaatst. Ook de geschiedenis van de Vereniging en het Genootschap wordt nog eens uitvoerig uit de doeken gedaan. Aan geschiedenisboeken in Nederland geen gebrek (*Freud en Nederland, Psychoanalyse en Nederland, Freud in Nederland*): een luxe die Vlamingen niet kennen.

In deel 3 bespreekt Schalkwijk vertakkingen en nieuwe trends binnen de psychoanalyse. De Engelse traditie met zijn drie groepen, freudianen, kleinianen en 'independents', komt kort in beeld. Amerika wordt getypeerd via de dualiteit egopsychologie en afweermechanismen versus zelfpsychologie met de nadruk op het narcisme en zijn lotgevallen. De nieuwere hoofdstroming, de intersubjectieve psychoanalyse, krijgt hier maar een erg bescheiden plaats. Ogden of Akhtar, belangrijke namen in de intersubjectieve visie, worden bijvoorbeeld nergens genoemd. De gehechtheidstheorie wordt duidelijk gesitueerd als de nieuwe trend. Schalkwijk waarschuwt ons meteen ook: zo een hype of hausse mag de aandacht niet te veel afleiden van de psychoanalytische essentie (onbewuste-conflict-overdracht). Deel 4 laat ons de praktijk zien via een levensechte schets van een psychoanalyse en een psychoanalytische psychotherapie. Aan de hand van intakegegevens, indicatiecriteria en het proces dat de cliënt doormaakt worden heel wat begrippen klinisch duidelijker. We volgen als het ware vanuit de eerste hand, vanuit de gegevens van de